

Halid Bulić

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Franje Račkog 1, BH-71000 Sarajevo

halid.bulic@ff.unsa.ba

ZNAČENJA SUFIKSA *-SUZ* U BOSANSKOM JEZIKU

Među riječima koje su u bosanski jezik došle iz turskog jezika mnogo je onih koje su tvorene sufiksom *-suz*. Osnovno značenje sufiksa *-suz* u turskom jeziku je 'bez', odnosno 'odsustvo onoga što je iskazano osnovom riječi'. Ono se obično zadržava i u posuđenicama u bosanskom jeziku. Međutim, istraživanje pokazuje da to nije uvijek tako. U savremenom bosanskom jeziku postoji više riječi u kojima sufiks *-suz* ima značenje drukčije od izvornog, odnosno u kojima ne označava odsustvo ili nedostatak onoga što je kazano osnovom riječi. Većina posuđenica iz turskog u bosanski jezik koje se završavaju sufiksom *-suz* označavaju odsustvo nečeg što je dobro i poželjno pa, prema tome, označavaju negativne pojave. Zbog toga je novo značenje sufiksa *-suz* 'nosilac loše osobine'. Takvo je značenje prisutno u riječima *hatèrsuz*, *belájsuz*, *problémsuz*, *drvènsuz*, *harámsuz*, *beznafàksuz* i *bezbismilèsz*.

1. Uvod

Među riječima koje su u bosanski jezik došle iz turskog jezika ili njegovim posredstvom nije mali broj onih koje su tvorene sufiksom *-suz*. Prisustvo ovog sufiksa u morfemskom inventaru bosanskog jezika registrirano je u nekim stručnim djelima, ali u literaturi nisu opisana sva njegova značenja. Stoga ćemo u ovom radu analizirati riječi bosanskog jezika u kojima se pojavljuje sufiks *-suz* i na osnovu rezultata analize definirati njegova značenja.

Izvorno, u turskom jeziku, sufiks *-suz* (*-siz*, *-suz*, *-süz*)¹ ubraja se u denominalne sufikse i “služi za izvođenje imenica i pridjeva privativnog značenja, npr. *susuz* ‘bezvodan’ (su); *haksuz* ‘koji nema pravo’ (hak); *güçsüz* ‘slab, nejačak’ (güç); *saçsuz* ‘ćelav’ (saç); *faydasız* ‘beskoristan’ (fayda); *kalitesiz* ‘nekvalitetan’ (kalite); *edepsiz* ‘neodgojen’ (edep) itd.” (Čaušević 1996: 437). “Njegova semantička funkcija u turskom jeziku, prenesena i na repliku, jest da iskazuje odsustvo sadržaja označenog imenicom na koju sufiks dolazi (...), pri čemu riječ ili zadržava imeničku vrstu ili se, rjeđe, javlja i u funkciji pridjeva” (Vajzović 1999: 157). Na osnovu navedenog, usvojiti ćemo pretpostavku da je osnovno značenje ovog sufiksa i u bosanskom jeziku ‘bez’, odnosno ‘odsustvo onoga što je iskazano osnovom riječi’. Naše istraživanje pokazuje da je to *obično* istina, ali nije uvijek, odnosno da sufiks *-suz* u bosanskom jeziku može imati i drukčije značenje.

2. Sufiks *-suz* u korpusu

Za potrebe ovog istraživanja pregledana je leksika koja se navodi u rječniku *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* Abdulaha Škaljića (1989) i u *Rječniku bosanskoga jezika* (Halilović, Palić i Šehović 2010).

U Škaljićevu se rječniku navode 32 riječi koje se završavaju sufiksom *-suz*. Neke od tih riječi imaju i više oblika koji se međusobno razlikuju po akcentu ili stepenu prilagodbe glasovnom sistemu bosanskog jezika. Navest ćemo te riječi pojedinačno, a uz njih i gramatičke oznake i značenja koja su važna za analizu (u zagradi su brojevi stranica na kojima se pojavljuju u rječniku):

- **ársuz**, “supst. i kao adj. (ar.-tur.) 1. *bezobraznik, arszin...* 2. *bezobrazan, koji nema stida i fig. ljut, zločast, zle naravi*” (99)
- **dínsuz**, “*m* (pers.-tur.) *bezvjerac*” (219)
- **edèpsuz**, “kao supst. i adj. (ar.-tur.) 1. *kao imenica: čovjek nevaspitan, neodgojen, neuljudan...* 2. *kao pridjev: nevaspitan, neodgojen, neuljudan*” (262)
- **evládsuz, evlátsuz**, “*m* (ar.-tur.) *čovjek koji nema djece, žena koja nema djece, nerotkinja*” (273)

¹ Različiti alomorfi ovog sufiksa upotrebljavaju se u skladu s pravilima vokalne harmonije u turskom jeziku. U bosanski je jezik preuzet samo jedan oblik – *-suz*.

- **gùrsuz**, v. *ugursuz* (293)
- **hàirsuz**, **hajìrsuz** (**aìrsuz**), “*m* i kao adj. (ar.-tur.) 1. kao imenica: nevaljalac, onaj od koga nema koristi ni za koga, nego je samo štetan... 2. kao pridjev: nevaljast, nesretan, neposlušan” (298)
- **hàksuz**, “adv. (ar.-tur.) *nepravedno, bespravno*” (302)
- **hrsuz**, **hrsuzin** (**rsuz**, **rsuzin**), “*m* (tur.) *lopov, kradljivac*” (334)
- **igbàlsuz**, **ikbàlsuz**, “*m* i kao adj. (ar.-tur.) 1. kao imenica: nesretnik, baksuznik. 3. kao pridjev: nesretan, baksuz” (341)
- **imànsuz**, “*m* (ar.-tur.) *bezvjerac, bezvjernik*” (346)
- **insàfsuz**, “*m*, (ar.-tur.) *bezdušnik; čovjek bez savjesti i milosti*” (347)
- **ištàhsuz**, “*m* (ar.-tur.) 1. onaj koji nema apetita. 2. onaj koji nema želja ni prohtjeva” (353)
- **kolànsuz**, “adj. (tur.) *bez kolana na sedlu (konj)*” (412)
- **lezètsuz**, “adj. (ar.-tur.) *nesladak, bez ukusa*” (434)
- **majstòrsuz**, “*m* (lat.-tur.) *nemajstor, nevješt majstor*” (443)
- **mećansuz**, “*m* (ar.-tur.) *čovjek bez kuće i kućišta*” (450)
- **merhamètsuz**, “*m* (ar.-tur.) *nemilosrdan, bezobziran čovjek*” (460)
- **nafakàsuz**, “*m* (ar.-tur.) *čovjek skućene nafake, čovjek oskudne hrane i izdržavanja*” (483)
- **paràsuz**, “*m* (pers.-tur.) *onaj koji je bez novca, kokuz*” (510)
- **rahàtsuz**, “adj. (ar.-tur.) *uznemiren, nespokojan, neraspoložen*” (529)
- **sabùrsuz**, “*m* i kao adj. (ar.-tur.) 1. onaj koji je nestrpljiv, onaj koji je nagao. 2. nestrpljiv, nagao” (539)
- **sènsuz** (**sèmsuz**), “adv. i adj. (ar.-tur.) 1. *naokolo, zaobilazno, nepravim putem*. 2. *zabačen (napr. kraj); nepristupačan; neotesan*”² (558)
- **šuhhèsuz**, **šuphèsuz** (**šuhvèsuz**, **šuvèsuz**, **šuhvèsuz**), “adv. (ar.-tur.) *bez sumnje, nesumnjivo*” (591)
- **tabijàsuz**, **tabijàsuz**, “*m* i kao adj. (ar.-tur.) 1. *čovjek čudne naravi*. 2. *čudne naravi*” (594)

2 Riječ je nastala dodavanjem elementa *-suz* na korijen *sènt* “*m* (ar.) *strana, kraj, pravac; fig.: zavičaj, rodni kraj*” (Škaljić 1989: 558).

- **takàtsuz**, “adj. (ar.-tur.) *nemoćan, slab*” (597)
- **tašàksuz**, “adj. (tur.) *bez muda, bez jaja, anorohis*” (602)
- **terbijèsuz**, “supst. i adj. (ar.-tur.) *1. kao imenica: neodgojen čovjek, prostak. 2. kao pridjev: neodgojen, nevaspitan*” (611)
- **ugùrsuz**, “*m* (tur.) *nevaljalac, nesretnik; nesređen, zapušten čovjek*” (629)
- **ùksuz, òksuz**, “*m* (tur.) *siročje bez oca i majke; čovjek samac, bez ikoga svoga*” (631)
- **vakàsuz**, “*m* (ar.-tur.) *nevrijeme, nezgodno doba*” (636)
- **zaràrsuz i zarársuz**, “*m* (ar.-tur.) *onaj koji ne čini nikome štete, koji nije opasan*” (647)

Mnoge od navedenih riječi danas su arhaizmi i nisu poznate savremenim govornicima bosanskog jezika. O tome svjedoči i njihova slaba zastupljenost u novijim rječnicima i korpusima. Tako smo, naprimjer, u *Rječniku bosanskoga jezika* (Halilović, Palić i Šehović 2010) zabilježili svega devet natuknica koje se završavaju sufiksom *-suz*. To su sljedeće jedinice (u zagradama su brojevi stranica na kojima se navode):

- **àrsuz**, “<ar.-tur.> *m*. [*Gjd.* àrsuza] *ekspr.* **1.** osoba bez obraza, stida, srama; bezobraznik, bestidnik **2.** osoba zle naravi, ljuta, zločesta osoba (često o djeci) **3.** (u službi *neprom. prid.*) a. bezobrazan, bestidan b. ljut, zločest” (30)
- **bàhsuz**, “<perz.-ar.> *m*. [*Vjd.* bàhsuze, *Nmn.* bahsuzi] **1.** onaj koji nema sreće, koji je loše sreće; zlosretnik (*supr.* bahtlija, sretnik): *e, baš sam ~!* **2.** onaj koji drugome donosi nesreću; bahsuznik: *idi od mene, ~e jedan!* **3.** loša, zla sreća, nesreća; bahsuzluk: *e, pošao me danas ~*” (43)
- **dínsuz**, “<perz.-tur.> *m*. [*Vjd.* dínsuze] *ekspr.* onaj koji ne drži do dina, vjere; bezvjerac, nevjernik” (186)
- **evládsuz**, “<ar.-tur.> *m. zast.* osoba koja nema djece” (277)
- **hàirsuz**, “<ar.-tur.> *m*. [*Vjd.* hàirsuze] *razg. eksp.* **1.** onaj koji nije dobar, valjan, koji je štetan, nevaljao; nevaljalac **2. fam.** onaj koji je nestajan, nemiran” (351)

- **harámsuz**, “<ar.-tur.> m. [Nm. harámsuzi] *ekspr.* onaj koji ne čini haram, koji postupa ispravno, časno” (355)
- **hrsuz**, “<tur.> m. [...] *razg. eksp.* 1. razbojnik, lopov, kradljivac, lupež 2. naprasit, nabusit, ljut, nagao čovjek” (372)
- **nafáksuz**, “<ar.-tur.> m. *zast.* čovjek oskudne nafake” (697)
- **ugùrsuz**, “<tur.> m. *razg. eksp.* 1. onaj koji donosi nesreću; nesretnik, bahsuz 2. *pejor.* onaj koji je neuredne i zapuštene vanjštine 3. *hip.* nestašna osoba; obješenjak, mangup, vragolan, spadalo 4. *pejor.* nevaljao, zao, opak čovjek; nitkov, ništarija, hulja” (1371)

U *Oslo korpusu* upotrijebljene su samo riječi *baksuz* (četiri pojave) i *ugursuz* (šest pojava – od toga pet u romanu *Ugursuz* Nedžada Ibrišimovića).

Analiza pokazuje da su predstavljene riječi sa sufiksom *-suz* u *skoro svim* slučajevima posuđenice iz turskog. Poznato je da se riječi iz jezika u jezik preuzimaju u gotovu obliku i da govornici jezika primaoca u principu nemaju intuicije o morfemskim granicama posuđenih riječi u jeziku davaocu. Za ilustraciju se često navodi riječ *orangutan*, koja je porijeklom iz malajskog jezika, a u tome je jeziku složenica. Sastoji se od dijelova *orang* ‘čovjek’ i *utan* ‘šuma’ (usp. Haspelmath 2002: 107). Međutim, ukoliko neki jezik posudi značajan broj riječi slične strukture iz istog jezika davaoca, onda i govornici jezika primaoca mogu steći intuicije o strukturi posuđenih riječi (usp. Haspelmath 2002: 107). Tako je, naprimjer, u bosanskom jeziku posuđeno dosta turskih indeklinabilnih pridjeva sa sufiksom *-li* pa je taj sufiks postao plodan i u bosanskom jeziku i zahvaljujući njemu u bosanskom je jeziku nastalo bar 20 hibridnih indeklinabilnih pridjeva sa sufiksom *-li*, kao što su *obrazli*, *troškali*, *biserli*, *smiješli* i sl. (usp. Bulić 2013, Bulić 2016: 87–91). Sufiks *-suz* nije toliko plodan, ali na navedenom popisu riječi s tim sufiksom zabilježenih u Škaljićevu rječniku turcizama ističe se riječ *majstòrsuz*, kao hibridna riječ u kojoj su turski sufiks na izvorno latinsku osnovu dodali govornici bosanskog jezika.³

³ Riječ *majstòrsuz* navodi i Prvoslav Radić u tekstu *Turski sufiksi u srpskom jeziku* (Radić 2001: 106), a preuzima je iz Škaljićeva rječnika. Na istom mjestu autor kao rijetka hibridna obrazovanja u kojima u srpskom jeziku sudjeluje sufiks *-suz* navodi i riječ *brkèsuz* / *brkòsuz*, čije je značenje ‘onaj koji brije brkove; čosav čovek’, i riječ *gòlsuz*, čije je značenje ‘nedovoljno toplo odeven’. U riječi *gòlsuz*, smatra autor, “došli (su) do izražaja sekundarni inovativni procesi zasnovani na značenju nedostatka, koji sa sufiksa ‘prelaze’ na osnovinsku reč, odnosno po principu atrakcije uključuju određeni tip leksema tog značenja” (Radić 2001: 106).

3. Značenje ‘nosilac loše osobine’

U savremenom bosanskom jeziku postoji više riječi u kojima sufiks *-suz* ima značenje drukčije od izvornog, odnosno u kojima ne označava odsustvo ili nedostatak onoga što je kazano osnovom riječi. Novo značenje ovog sufiksa je ‘nosilac loše osobine’. Takvo je značenje formirano na osnovu većeg fonda riječi sa sufiksom *-suz* koje označavaju nosioca loše osobine. Ako analiziramo navedene popise riječi sa sufiksom *-suz* iz Škaljićeva rječnika turcizama i iz *Rječnika bosanskoga jezika* (Halilović, Palić i Šehović 2010), vidjet ćemo da skoro svaka riječ označava nosioca loše osobine ako je imenica ili, ako je u pitanju pridjev ili prilog, lošu osobinu ili lošu okolnost. Riječi koje znače neutralno ili pozitivno vrednovanu osobinu, nosioca osobine ili okolnost, poput riječi *ištáhsuz* (‘koji nema apetita, koji nema želja ni prohtjeva’), *šubhêsuz* (‘bez sumnje, nesumnjivo’), *zarârsuz* / *zarârsuz* (‘koji ne čini štetu’), rijetke su i treba ih registrirati kao izuzetke. Kod većine ostalih riječi desilo se usložnjavanje značenja sufiksa *-suz*, kao u sljedećem primjeru:

- hair* ‘dobro’ + *-suz* ‘bez’ > *hairsuz*
- > *hairsuz* = ‘onaj koji je *bez dobra*’
- > *hairsuz* = “*nevaljalac, onaj od koga nema koristi ni za koga, nego je samo štetan*” (Škaljić 1989: 298)
- > *hairsuz* = ‘nosilac loše osobine odsustva dobra (*haira*)’
- > *hairsuz* = ‘onaj koji je *bez dobra*’ + ‘nosilac loše osobine odsustva dobra (*haira*)’
- > *hairsuz* = *hair* ‘dobro’ + *-suz* (‘bez’ + ‘nosilac loše osobine’)

Stoga danas u većini navedenih riječi u sufiksu *-suz* koegzistiraju značenja ‘bez’ i ‘nosilac loše osobine’. Prvo je izvorno (tursko), a drugo je razvijeno u jeziku primaocu zbog pragmatičkih razloga, odnosno velikog broja riječi iz kojih se ono može apstrahirati. U nekim se riječima bosanskog jezika drugo značenje – ‘nosilac loše osobine’, osamostalilo i funkcionira samo tako, bez mogućnosti da se prepozna značenje ‘bez’. Za te se riječi uglavnom može reći da su novijeg postanja, njihova je upotreba često teritorijalno ograničena, nekad su očigledni neologizmi, odnosno individualne kreacije, nekad žargonizmi. Stoga ih rječnici uglavnom ne registriraju.

Jedna od rijetkih takvih riječi koja je zabilježena bar u nekim stručnim izvorima jeste riječ *hatêrsuz* (*hatòrsuz*). U trećem tomu *Rječnika bosanskog jezika* Dževada

Jahića navodi se kao: “**hatèrsuz** *m. /orij./ < vok. jd. hatèrsuze, nom. mn. hatèrsuzi > etnol.* onaj koji je teške, naprasite naravi; ters, tabijasuz” (Jahić 2011: 158). U ovoj je riječi sufiks *-suz* dodat na osnovu *háter*. Osim oblika *háter* u govorima bosanskog jezika ostvaruju se i varijacije *hátar*, *hátur* i *hátor*, a Jahićev *Rječnik* upućuje na oblik *hátar*. Riječ *hátar* definirana je kao “**1.** volja, želja, ljubav, žudnja (...) **2.** misao, pamet, pamćenje, sjećanje (...) **3.** pristranost (...) **4.** žao (mi je) (...)” (Jahić 2011: 157). Međutim, nijedno od navedenih četiriju značenja nije ugrađeno u značenje riječi *hatèrsuz*. U riječi *hatèrsuz* aktualizirano je značenje ‘zamjerka, povrijeđenost, nezadovoljstvo, razočarenje’, koje je prisutno i u riječi *hátariti*: “**a.** zamjerati nekome (najč. bližnjem) za nešto, zbog nečega, nekoga postupka, govorenja i sl.; (...) **b.** biti žao na nekoga; razočarati se u nekoga **c.** prigovarati, zamjeriti; biti nekim ili nečim nezadovoljan, uvrijeđen i sl.” (Jahić 2011: 158). Ilija Tanović (2009: 108) spominje ista četiri značenja riječi *hatar* koja je spomenuo Jahić, dodajući da se “sve LSV (leksičko-semantičke varijante) u bogatoj semantičkoj strukturi ove oznake realiziraju (se) u sferi osjećanja. Neke semantičke varijante imaju vrlo jak emocionalni naboj. U govoru Sarajeva česte su fraze sa značenjskom i emocionalnom dominantom *hatar*: *ne izlazi mi iz hatra, učiniti (kome) hatar, učiniti mu háter*”. Autor dodaje da se “u narodnom govoru javlja (se) i atributivna oznaka, izvedenica *hatarsuz*, sa značenjem na drugom, negativnom polu iste semantičke sfere. *Hatèrsuz* je onaj koji je sklon da učini *hatar*, da povrijedi” (Tanović 2009: 108), što potvrđuje da *-suz* u ovom slučaju ne znači odsustvo, nepostojanje *hatra*, već, naprotiv, njegovo prisustvo, čak i uzrokovanje.

Sljedeća riječ koju ćemo komentirati jeste *belájsuz*. Nije zabilježena ni u Škaljićevim *Turcizmima*, ni u *Rječniku bosanskoga jezika* (Halilović, Palić i Šehović 2010), ni u Jahićevu *Rječniku bosanskog jezika*. Također je nema ni u *Rječniku karakteristične leksike u bosanskome jeziku* Alije Isakovića (Isaković 1992) niti u *Rječniku bosanskog jezika* Instituta za jezik u Sarajevu (Čedić i dr. 2007). Amela Šehović u tekstu *Leksika razgovornoga bosanskog jezika* (Šehović 2009: 206) registrira je kao žargonizam i pripisuje joj značenje ‘nesretnik’. Za ovu riječ može se naći mnogo potvrda na internetu⁴ i uvijek se koristi za osobu koja pravi belaje (nevolje) ili, pak, na osobu koja trpi, doživljava belaje, a nikad na osobu koja je *bez belaja*:

⁴ Primjere s interneta i iz književnih djela navodimo u izvornom obliku, zadržavajući pravopisne i štamparske greške. Istanjaja boldom su naša.

Nije Huso bio **belajsuz**. Bježao je od nevolja ali su one uporno išle za njim.⁵

Moj momak se dosta promjenio,, prije je bas bio **belajsuz** i pravio probleme..⁶

Slična ovoj jeste i riječ *problémsuz*. To je izrazito stilski obilježena individualna kreacija koju smo zabilježili samo jedanput, i to u razgovornom stilu, u govoru filološki obrazovane odrasle osobe (juni 2017). Riječ se odnosila na dijete koje izaziva i privlači manje probleme, a nikako na dijete koje nema problema ili ih ne izaziva.⁷

Riječ *drvensuz*, u kojoj je sufiks *-suz* dodan na pridjevsku osnovu, također nije zabilježena u konsultiranim rječnicima, mada se ne može reći ni da je geografski ograničena, niti da je žargonizam ili individualna kreacija. I u ovoj je riječi značenje sufiksa *-suz* 'nosilac loše osobine'. Globalno značenje riječi je 'neosjetljiva osoba', 'bezosjećajna osoba' ili čak i 'lijena osoba'. To potvrđuju i upotrebe u sljedećim primjerima zabilježenim na internetu i u razgovornom stilu:

Sanjaju li **drvensuzi** maloumni kako toj majci sa propovjedaonica i mimbera govore kako ju je Bog je kaznio...⁸

Stavite ruke na ovu ploču i ako osjetite da vam nešto grije dlanove ili pecka znači da osjećate pozitivnu energiju, ja nisam ništa osjetio, mora da sam **drvensuz** jer mnogi drugi su rekli da ih pecka, grije itd.⁹

On je baš **drvensuz**, ništa neće da radi. (Razg.)

Činjenica da riječ *drvensuz* nije registrirana ni u boljim rječnicima bosanskog jezika ne može se smatrati manjkavošću u postupku dokazivanja značenja sufiksa *-suz*. Ta riječ nije novijeg postanja i prilično je poznata na širem teritoriju, tako da je njeno nebilježenje u rječnicima posljedica ograničenja koja su u prirodi samih rječnika.¹⁰

⁵ <https://novum.ba/vijest.php?id=25650>, pristupljeno 11. 6. 2019.

⁶ <https://bosanski-forum.com/viewtopic.php?style=35&t=1575>, pristupljeno 11. 6. 2019.

⁷ Potpuno smo svjesni anegdotalne naravi riječi *problemsuz* i sličnih okazionalizama i nismo skloni tvrditi da je njihova dokazna snaga jednakovrijedna onoj koju imaju riječi sa mnogo potvrda u raznovrsnim kontekstima. Međutim, kad se već ostvare, ne može se ni negirati njihovo postojanje, jer je ono nova potvrda jezičke produktivnosti i kreativnosti govornika, odnosno ilustracija suštine jezika kao pojave.

⁸ <https://lolamagazin.com/2019/05/18/nejra-latic-hulusic-oni-koji-siju-nered/>, pristupljeno 13. 6. 2019.

⁹ <https://bospiramids.blogspot.com/2012/07/tunel-ravne-posjecuju-turisti.html>, pristupljeno 13. 6. 2019.

¹⁰ U spomenuta ograničenja prije svega ubrajamo ona koja se tiču konceptije rječnikâ, korpusa na kome se zasnivaju ili uzora koji se imaju u vidu prilikom njihove izrade.

O nepodudaranju značenja riječi u rječnicima i upotrebi svjedoči i riječ *harám-suz*. Zabilježena je u *Rječniku bosanskoga jezika* (Halilović, Palić i Šehović 2010: 355) i trećem tomu Jahićeva *Rječnika bosanskog jezika* (Jahić 2011: 150). Jahić joj je pripisao značenje ‘ono što nije haram; halal’, a prema *Rječniku bosanskoga jezika* (Halilović, Palić i Šehović 2010), *harámsuz* je ‘onaj koji ne čini haram, koji postupa ispravno, časno’. U oba je slučaja, dakle, sufiks *-suz* protumačen kao ‘bez’, s tim što je prema globalnom značenju riječ u jednom slučaju u klasi ‘nosilac osobine’, i to pozitivne, a u drugom je slučaju samo ‘osobina’. Postojanje različitih interpretacija iste riječi u dvama rječnicima mogu nas navesti na više zaključaka. Prvi je mogući zaključak da riječ ima oba navedena značenja pa jedan rječnik bilježi jedno, a drugi drugo. Drugi je zaključak da riječ ima samo jedno od navedenih značenja, a da se u jednom od rječnika navodi pogrešno značenje. Treći je mogući zaključak da nijedno od navedenih značenja nije tačno.

S ciljem da utvrdimo kako savremeni govornici bosanskog jezika razumiju značenje riječi *harámsuz*, obavili smo razgovor s tridesetak odraslih govornika koji su različite starosti, dijalekatskog zaleđa, nivoa obrazovanja i stepena zanimanja za lingvistiku i književnost. Pitanje za svakog ispitanika bilo je šta po njegovu (ili njenu) mišljenju znači riječ *harámsuz*, odnosno kako bi je protumačili ako bi je čuli u govoru drugih, a ne bi bili u prilici da provjere značenje. Odgovori nisu uvijek bili u vidu preciznih definicija, ali je svaki odgovor svrstavao značenje riječi *haramsuz* u polje ‘nosilac loše osobine’ ili, kako je odgovorilo više ispitanika, ‘nešto kao hrsuz’ ili ‘neko ko stalno čini haram’. Dakle, nijedan odgovor nije bio u suprotnosti sa drugim odgovorima pa nismo smatrali potrebnim detaljno predstavljati sve odgovore. Kako novi ispitanici nisu davali odgovore značajno drukčije od odgovora svojih prethodnika, prestali smo dalje istraživati. Smatramo da spomenuta približna uniformnost odgovora potvrđuje da se intuicije izvornih govornika u vezi sa značenjem sufiksa *-suz* ne zasnivaju na značenju koje taj sufiks ima u turskom jeziku, već na zajedničkom značenjskom elementu koji je sadržan u velikom broju riječi bosanskog jezika koje sadrže taj sufiks, a to je značenje ‘nosilac loše osobine’. Drugim riječima kazano, u slučaju riječi *harámsuz* u bosanskom se jeziku desio semantički pomak, odnosno semantički razvoj: značenje se promijenilo po istom principu kao i u riječi *hatèrsuz* – s tom razlikom što u riječi *harámsuz* rječnici nisu registrirali promjenu.

Da se značenje sufiksa *-suz* u svijesti govornika udaljilo od izvornog značenja ‘bez’, svjedoči i postojanje riječi *beznafàksuz* ‘onaj koji ima slabu nafaku ili

nema nafake’ i *bezbismilèsuz* ‘onaj koji nikad nije proučio bismilu, nevjernik, slab vjernik’. Naime, ako bi *-suz* u riječima *bez-nafàk-suz* i *bez-bismilè-suz* značilo ‘bez’, onda bi se isto značenje isticalo i u prefiksu *bez-* i u sufiksu *-suz*: *bez-nafak-‘bez’, bez-bismile-‘bez’*. Takvo je ponašanje suprotno jezičkoj ekonomiji i logici.¹¹ Stoga se nameće zaključak da u tim riječima *-suz* više i ne znači ‘bez’, već u njemu preostaje jedino značenje ‘nosilac loše osobine’. Suština te loše osobine je “odsustvo nafake”, odnosno “odsustvo bismile”, a samo *odsustvo* označeno je prefiksom *bez-*.

Za riječi *beznafaksuz* i *bezbismilesuz* imamo potvrde iz razgovornog stila, a zabilježili smo ih u govorima živiničkog kraja u govoru dvoga govornika (osobe rođene tridesetih i četrdesetih godina dvadesetog stoljeća). U nekim je rječnicima zabilježena riječ *nafàksuz* (Halilović, Palić i Šehović 2010: 697), odnosno *nafakàsuz* (Škaljić 1989: 483, Jahić 2014: 60), koja znači isto što i *beznafàksuz*. Možemo pretpostaviti i postojanje riječi *bismilèsuz*, koja znači isto što i potvrđeno *bezbismilèsuz*.

Budući da su u pitanju riječi koje se malo koriste i nisu poznate velikom broju govornika, ne možemo pretpostaviti koja je više zastupljena na kojem dijelu govornog prostora ili na cijelom govornom prostoru. Štaviše, možemo ustvrditi da su u svakom slučaju od marginalnog značaja u ukupnosti leksike bosanskog jezika, ali makar i oskudne potvrde riječi *beznafàksuz* i *bezbismilèsuz* svjedoče u korist osnovne teze ovog teksta: sufiks *-suz* teži da se udalji od značenja ‘bez’ i da učvrsti značenje ‘nosilac loše osobine’.

O udaljavanju značenja sufiksa *-suz* od izvornog značenja ‘bez’ i približavanju semantičkom polju negativnih pojava svjedoči i upotreba tog sufiksa u riječi *marksùzluk* (‘marksizam’). Prvu upotrebu ove riječi zabilježili smo u tekstu Nedžada Ibrišimovića *Bosna je svoja (decembar 1991)*:

Ovdje, kod nas, bio je naređen i nadređen neprikosnoveni **marksuzluk**, a ja sam živ čovjek i dan i noć; pa zar sam mogao, pokrivši se jorganom preko glave, noću, kad legnem i hoću da zaspim srcem ponavljati, a usna-

¹¹ Njihova bi se “nelogičnost” donekle mogla usporediti s “nelogičnošću” riječi *antiprotivan*. Ako bi *anti*-označavalo ‘suprotnost’, onda bi *antiprotivan* bio onaj ko zastupa neku vrstu afirmacije nečega. Međutim, *antiprotivan* se u žargonu koristi sa značenjem ‘protivan’ ili ‘izrazito protivan’, tako da u ovom slučaju ne možemo smatrati da značenje dijela *anti-* doprinosi značenju cjeline na isti način na koji to čini u drugim slučajevima. Tako ni značenje sufiksa *-suz* ne doprinosi značenju cjeline jednako u slučaju kad se ostvaruje u riječi koja već ima prefiks *bez-* i u slučaju kad se ostvaruje u riječi koja nema prefiks *bez-*.

ma šaputati “negaciju negacije”, umjesto Euzubismile? I taj **marksuzluk** bi se možda mogao i primijeniti da su svi ljudi u Bosni visoki najmanje po tri i po metra, a uz to da su istovremeno i ‘vaki i ‘naki, i ovo i ono i, ni ovo ni ono. I taj, taki **marksuzluk** stajao je nada mnom, viš’ moje glave, četrdeset godina.

Nije, kaže filozofija **marksuzluka**, Husein-kapetan Gradašćević dobar, jer je njegov pokret u Bosni 1831. protiv preinaka Sultana Mahmuda II a za samostalnost Bosne (kakvu je u to vrijeme izvojštila Srbija), pokret begova za očuvanje svojih slobodina, te je, helem, i Zmaj od Bosne – nazadnjak! (Ibrišimović 2005: 19)

Drugu potvrdu upotrebe te riječi pronašli smo u kratkoj priči Fahrudina Sinanovića *Mušmula i Šaronja*:

Pola bi imetka Mahmut dao, samo jednom svog Dževada na džumi da vidi. Kako mu u srednju školu krenu, tako mu se i s džamijom rasta. Na fakultetu je dokraja zglajzao u **marksuzluk**. Umjesto šehadeta, zaklinjao se u revoluciju. (Sinanović 2007: 23)

Navedeni primjeri iz književnosti također su okazionalizmi, autorska kreacija bez velikog utjecaja na ostatak leksike te se ne bi mogli samostalno upotrijebiti kao valjan dokaz o ponašanju sufiksa *-suz* u bosanskom jeziku. Međutim, budući da se potpuno uklapaju u tendenciju predstavljenu u ovom radu, mogu doprinijeti uvjerljivosti zaključaka.

4. Zaključak

Na osnovu predstavljenih podataka možemo zaključiti da se sufiks *-suz*, koji je porijeklom iz turskog jezika, udaljio od izvornog značenja odsustva (‘bez’) i sve više u svijesti govornika bosanskog jezika učvršćuje značenje ‘nosilac loše osobine’. Razlozi za to su pragmatičke prirode. Naime, većina posuđenica iz turskog u bosanski jezik koje se završavaju sufiksom *-suz* označavaju odsustvo nečeg što je dobro i poželjno, naročito one koje su frekventnije u upotrebi, kao što su *baksuz* i *ugursuz*. Zbog toga globalno značenje većine tih posuđenica u bosanskom jeziku pripada semantičkom polju ‘nosilac loše osobine’. To značenje postepeno prelazi na sufiks *-suz*, za koji se u nekim primjerima može sa

sigurnošću tvrditi da ne znači odsustvo ('bez'), već isključivo označava 'nosioca loše osobine'. Takvi su primjeri *hatèrsuz*, *belájsuz* (uz nju i *problémsuz*), *drvènsuz*, *harámsuz*, *beznafàksuz* i *bezbismilèszuz*. Navedene su riječi rijetke u upotrebi, nisu poznate većini govornika savremenog bosanskog jezika, naročito mladima, neke nisu zabilježene ni u boljim rječnicima bosanskog jezika, neke imaju status dijalektizama, žargonizama ili individualnih kreacija, ali bez obzira na sve to, njihove upotrebe i značenje 'nosilac loše osobine' potvrđeni su, makar i oskudno. Za sami zaključak o pomjeranju značenja sufiksa *-suz* važnije nam je postojanje tih riječi nego njihova frekventnost u upotrebi. Njihovo postojanje važno je jer svjedoči o razvoju značenja sufiksa *-suz* od 'bez' do 'nosilac loše osobine' upravo po tome što u njima značenje sufiksa *-suz* ne može biti 'bez'. A značenje 'nosilac loše osobine' može se apstrahirati i iz većine ostalih riječi sa sufiksom *-suz*, ali u tim riječima i dalje značajan udio u globalnom značenju ima izvorno značenje sufiksa – 'bez'. Stoga one nisu tako očigledan dokaz pomaka značenja, kao što su to riječi *hatèrsuz*, *belájsuz*, *problémsuz*, *drvènsuz*, *harám-suz*, *beznafàksuz* i *bezbismilèszuz*.

Izvori i literatura:

- BULIĆ, HALID. 2013. Hibridni indeklinabilni pridjevi u bosanskom jeziku. *Lingvazin* 1/3. 28–29.
- BULIĆ, HALID. 2016. *Teme iz lingvističke bosnistike*. Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli. Tuzla.
- ČAUŠEVIĆ, EKREM. 1996. *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- ČEDIĆ, IBRAHIM i dr. 2007. *Rječnik bosanskog jezika*. Institut za jezik u Sarajevu. Sarajevo.
- HALILOVIĆ, SENAHD; PALIĆ, ISMAIL; ŠEHOVIĆ, AMELA. 2010. *Rječnik bosanskoga jezika*. Filozofski fakultet u Sarajevu. Sarajevo.
- HASPELMATH, MARTIN. 2002. *Understanding Morphology*. Arnold. London.
- IBRIŠIMOVIĆ, NEDŽAD. 2005. *Ruhani i šejtani inspiracija: Eseji, članci, reminiscencije, zapisi, intervjui (1990. – 2004.)*. IP Svjetlost. Sarajevo.
- ISAKOVIĆ, ALIJA. 1992. *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*. Svjetlost. Sarajevo.
- JAHIĆ, DŽEVAD; HALILOVIĆ, SENAHD; PALIĆ, ISMAIL. 2000. *Gramatika bosanskoga jezika*. Dom štampe. Zenica.

JAHIĆ, DŽEVAD. 2011. *Rječnik bosanskog jezika, treći tom (G–J)*. Autor – Bošnjačka asocijacija 33. Sarajevo.

JAHIĆ, DŽEVAD. 2014. *Rječnik bosanskog jezika, sedmi tom (N–NJ)*. Autor – Bošnjačka asocijacija 33. Sarajevo.

Oslo korpus. <http://www.tekstlab.uio.no/Bosnian/Korpus2.html> (pristupljeno 1. 6. 2019).

RADIĆ, PRVOSLAV. 2001. *Turski sufiksi u srpskom jeziku sa osvrtom na stanje u makedonskom i bugarskom*. Institut za srpski jezik SANU. Beograd.

SINANOVIĆ, FAHRUDIN. 2007. *Kuća na dva sprata plus potkrovlje*. BZK Preporod Kalesija – JU Gradska biblioteka Kalesija. Kalesija.

ŠEHOVIĆ, AMELA. 2009. Leksika razgovornoga bosanskog jezika. U: Halilović, Senahid; Tanović, Ilijaš; Šehović, Amela. *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*. Slavistički komitet. Sarajevo. 111–308.

ŠKALJIĆ, ABDULAH. 1989. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Svjetlost. Sarajevo.

TANOVIĆ, ILIJAS. 2009. Oznake materijalne i duhovne kulture u govoru Sarajeva: Lingvokulturološki aspekt. U: Halilović, Senahid; Tanović, Ilijaš; Šehović, Amela. *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*. Slavistički komitet. Sarajevo. 67–110.

VAJZOVIĆ, HANKA. 1999. *Orijentalizmi u književnom djelu: Lingvistička analiza*. Institut za jezik – Orijentalni institut. Sarajevo.

Meanings of the Suffix *-suz* in the Bosnian Language

Abstract

Many loanwords of Turkish origin in the Bosnian language are created by the suffix *-suz*. The basic meaning of the suffix *-suz* in Turkish is ‘without’ or ‘the absence of what is expressed by the stem of the word’. It is usually preserved in loanwords in Bosnian. However, the research shows that this is not always the case. In the modern Bosnian language, there are several words in which the suffix *-suz* has a meaning other than the original, that is, in which it does not signify the absence or lack of what is stated by the stem of the word. Most loanwords from Turkish to Bosnian created by the suffix *-suz* mean the absence of something good or desirable, so they signify negative phenomena. For this reason, the new meaning of the suffix *-suz* is ‘carrier of a negative characteristic’. Such a meaning is present in the words *hatèrsuz*, *belàjsuz*, *problèmsuz*, *drvènsuz*, *haràmsuz*, *beznafàksuz*, and *bezbismilèsz*.

Ključne riječi: posuđenice, turcizmi, promjena značenja

Keywords: loanwords, Turcisms, semantic change

